

УДК 373.2.064.1:[005.336.2:37.06]

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИХОВАТЕЛЯ У СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Кушнір Валентина, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної освіти, Уманський державний педагогічний університету імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-9037-8060

E-mail: valkushnir1@gmail.com

У статті з'ясовано сутність поняття «комунікативна компетентність вихователя у співпраці з батьками». Деталізовано зміст понять «компетентність», «комунікативна компетентність», «взаємодія» та «співпраця». Розглянуто специфіку комунікативної компетентності вихователів ЗДО у співпраці з батьками. Визначено комунікативну компетентність вихователів закладів дошкільної освіти у співпраці з батьками як інтегральну здатність, результат оволодіння фаховими знаннями, сформованості особистісних якостей, мотиваційно-ціннісних орієнтацій та умінь використання технік комунікації й порозуміння між освітніми суб'єктами для здійснення ефективної педагогічної співпраці на засадах партнерства, взаємній довірі та підтримці.

Ключові слова: компетентність, комунікативна компетентність, взаємодія, співпраця вихователя з батьками, діалог, партнерська співпраця, комунікація.

COMMUNICATIVE COMPETENCE OF THE EDUCATOR IN COOPERATION WITH PARENTS: THEORETICAL ASPECT

Kushnir Valentyna, Doctor of Sciences in Pedagogics, Professor, Head of the Preschool Education Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-9037-8060

E-mail: valkushnir1@gmail.com

The article clarifies the essence of the concept of “communicative competence of an educator in cooperation with parents”. The content of the concepts “competence”, “communicative competence”, “interaction” and “cooperation” has been detailed. The specifics of the educators’ communicative competence in cooperation with parents have been considered. Which is characterized by purposeful practical use of the system of knowledge, communication skills and abilities in the organization of interaction with the parents of pupils in order to create a single educational space for the holistic development of the child’s personality. It was found that the cooperation of the teacher with parents is a kind of their interaction, which is manifested in coordinated and voluntary actions within the preschool institution, which are aimed at achieving common educational and upbringing goals. Important pedagogical conditions for effective cooperation between the educator and parents are the establishment of professional communication and the organization of productive activities. The communicative competence of preschool educators in cooperation with parents has been defined as an integral ability, the result of mastering professional knowledge, the formation of personal qualities, motivational and value orientations and skills of using communication techniques and understanding between educational subjects for effective pedagogical cooperation, trust and support. Indicators of partnership cooperation of a preschool teacher with parents have been outlined.

Keywords: competence, communicative competence, interaction, the cooperation of the educator with parents, dialogue, partnership, communication.

Сучасні виклики до дошкільної освіти в контексті завдань Нової української школи потребують змін у професійній підготовці майбутніх педагогів до діяльності у закладах дошкільної освіти різних типів та форм власності. У структурі професійної компетентності педагога комунікативна компетентність є однією з найважливіших складових – для вихователів закладів дошкільної освіти у співпраці з батьками важливі вміння налагодження партнерського діалогу на взаємній довірі та підтримці.

Аналіз педагогічних досліджень та публікацій засвідчує відсутність єдиного підходу щодо тлумачення кола понять, які характеризують процес формування комунікативної компетентності у майбутніх вихователів для співпраці з батьками у ЗДО. Сучасна педагогічна наука характеризується суттєвим зростанням інтересу до теоретичного обґрунтування процесу формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців галузі освіти. Теоретичні основи розвитку компетентностей у педагогічній науці висвітлено у працях українських і зарубіжних науковців: І. Беха, Н. Бібік, С. Гончаренка, І. Зимньої, Л. Кононко, О. Савченко, С. Сисоевої, А. Хуторського та ін.

Для визначення й обґрунтування педагогічних умов формування комунікативної компетентності у майбутніх вихователів для співпраці з батьками в умовах дошкільної освіти вважаємо за доцільне з'ясувати сутність поняття «*комунікативна компетентність вихователя у співпраці з батьками*», що і є метою статті.

Нині істотно підвищуються вимоги до якості виконання вихователем закладу дошкільної освіти професійних функцій, що обумовлено наданою йому свободою творчості, варіативністю програм, різноманітністю закладів дошкільної освіти за видами та формами власності.

Для визначення сутності поняття «*комунікативна компетентність майбутніх вихователів*» доречно зупинитися на окремому тлумаченні понять «компетентність» та «комунікативна компетентність».

Вивчення психолого-педагогічної літератури засвідчило, що єдиний погляд на тлумачення сутності поняття «компетентність» відсутній. Існують різні тлумачення цієї категорії, хоча принципової різниці між ними немає.

Поняття «компетентність» іншомовного походження («competentio», «competo»), що означає «досягаю», «відповідаю», «підходжу». «Словник іншомовних слів» визначає це поняття як поінформованість, обізнаність, авторитетність [18, с. 282].

«Великий тлумачний словник сучасної української мови» поняття «компетентний» трактує як: 1) той, який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий. Який ґрунтується на знанні; кваліфікований; 2) той, який має певні повноваження; повноправний, повновладний [3, с. 560].

Новим Законом «Про освіту» (2017) поняття «компетентність» тлумачиться як динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначають здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [6].

С. Сисоева (2015) визначає поняття «компетентність» як *інтегровану якість*, яку має компетентна особа і яка відображає її поінформованість та обізнаність (знання, вміння, навички), авторитетність, яка значною мірою визначається певними вміннями, особистісними якостями й поведінковими характеристиками; зауважує при цьому, що це є *особистісною і оцінною* характеристикою особи [19].

Компетентність особистості формується у процесі навчання, але її становлення й розвиток відбувається під час практичної діяльності та неперервного навчання упродовж життя [19].

О. Савченко визначає поняття «компетентність» як *інтегровану здатність особистості*, набуту в процесі навчання, що охоплює: знання, уміння, навички, досвід, цінності, які можуть цілісно реалізуватися на практиці [19].

Дж. Равен (2002) теж розглядає поняття «компетентність» як наявність якостей, рис і здатностей особи, які підвищують ефективність реалізації трудової діяльності [21, с. 5–6].

В. Краєвський, А. Хуторської вважають, що компетентність – це поєднання відповідних знань, досвіду й здібностей, що дають змогу обґрунтовано судити про цю сферу й ефективно діяти в ній [9, с. 5].

Ученими (Н. Бібік, С. Бондар, Дж. Равен, І. Зимня, О. Овчарук, Л. Спенсер, С. Спенсер, А. Хуторський та ін.) узагальнено структурні компоненти компетентності. Зокрема, Дж. Равен (2002) виділяє когнітивний, афективний та вольовий компоненти компетентності [21, с. 280]. Л. Спенсер і С. Спенсер (2005) виокремлюють п'ять типів якостей, що лежать в основі компетентностей, а саме: а) мотиви – те, про що людина постійно думає, чого прагне і що її спонукає до дії; б) психофізіологічні особливості (або властивості) – це психофізичні характеристики й відповідні реакції на ситуації чи інформацію; в) Я-концепція – установки, цінності, образ «Я» людини; г) знання – інформація, якою володіє людина в певних змістовних галузях і за допомогою якої вона може найкраще спрогнозувати свій потенціал; ґ) навички – здатність виконувати певні фізичні або розумові завдання [20, с. 10]. Водночас дослідники підкреслюють, що знанняві й умінняві складові є «поверховими характеристиками людини», у той час як мотиви, психофізіологічні якості та Я-концепція є «більш глибокими», оскільки знаходяться «у самій серцевині особистості» [20, с. 10].

Вищезазначений аналіз досліджень дає підстави поняття «компетентність» розглядати як інтегральну характеристику особистості, що містить певний рівень обізнаності, знань, досвіду, поєднання особистісних якостей і здібностей, цінностей, практичних умінь та навичок, необхідних для успішної діяльності.

Аналіз психолого-педагогічних праць показує, що у наукових дослідженнях розглядаються різні види компетентності. Зокрема, С. Сисоєва (2015) виокремлює такі: ключові (у складі ціннісно-сміслових, соціально-трудова і особистісного удосконалення), загальнопредметні, предметні, загальнопрофесійні, психологічні, спеціальні, інтелектуальні, інформаційно-комунікативні, вищі, спеціально-педагогічні, науково-педагогічні, методичні, управлінські, дидактичні, дослідницькі, творчі, етичні, міжкультурні, полікультурні, білінгвальні, подвійні, інформаційні, загальнокультурні тощо [19].

Тож професійна компетентність є особистісним утворенням, яке забезпечує якісне виконання фахівцем професійної діяльності.

Розділяємо думку Г. Васяновича, що «професійна компетентність – це інтегрована якість особистості, що дозволяє фахівцеві в найефективніший спосіб здійснювати свою професійну діяльність. Вона визначається рівнем власної професійної освіти, досвідом та індивідуальними здібностями людини, її прагненням до неперервної самоосвіти та самовдосконалення, творчим ставленням до справи. Це динамічна

категорія, що є результатом розвитку особистості, цілеспрямованого впливу післядипломної професійної освіти та саморозвитку в процесі практичної діяльності й самоосвіти» [2, с. 16].

У контексті професійної діяльності вихователя закладу дошкільної освіти компетентність фахівця визначається його якісною особистісною характеристикою, яка включає систему науково-професійних знань, практичних умінь та особистісних якостей, що забезпечує готовність здійснювати професійну діяльність.

Важливим складником професійної компетентності майбутніх вихователів є *комунікативна компетентність*.

У визначенні змісту поняття «комунікативна компетентність» існує понятійна й термінологічна неузгодженість, багатозначність та різноаспектність підходів.

У психології комунікативну компетентність учені (А. Бодальов, Л. Петровська, Є. Руденський та ін.) пов'язують з розвитком умінь налаштовувати соціально-психологічну атмосферу спілкування, прогнозувати комунікативну ситуацію і керувати процесом спілкування групи, колективу, команди, володіти техніками спілкування [14, с. 18].

У лінгвістичних дослідженнях (А. Богуш, М. Пентилюк, О. Семенов, Т. Симоненко та ін.) комунікативна компетентність визначається як здатність користуватися мовою залежно від ситуації, володіння фонетичними, орфоепічними, морфемними, лексичними, синтаксичними уміннями, а також уміле використання невербальних засобів спілкування (міміку, жести, інтонацію тощо) [13, с. 14].

У педагогічних дослідженнях до змісту поняття «комунікативна компетентність» науковці визначають сукупність знань, умінь і навичок, що включають: функції спілкування й особливості комунікативного процесу; види спілкування й основні його характеристики; засоби спілкування (вербальні й невербальні); репрезентативні системи й ключі доступу до них; види слухання; «зворотний зв'язок»; психологічні й комунікативні типи партнерів, специфіку взаємодії з ними; форми й методи ділової взаємодії; технології й прийоми впливу на людей; методи генерування ідей та інтеграції персоналу для конструктивної комунікації; самопрезентацію й стратегію успіху (Н. Бутенко) [1, с. 236]; практичний досвід застосування мовленнєвих умінь і навичок у різних життєвих ситуаціях (І. Хом'як) [22, с. 13].

Узагальнимо, що комунікативна компетентність педагога є цілісним, інтегративним, багаторівневим утворенням. Вона має складну структуру, що відображає особистісну складову, особливості діяльності (базові та професійні), рівень засвоєння (знання, уміння).

І. Нестерова до структури комунікативної компетентності відносить:

- особистісну складову, що включає в себе рефлексію, емпатію, здібність до децентрації та прогнозування, комунікативну толерантність, діалогічну спрямованість у спілкуванні;
- понятійно-операційну складову, представлену знаннями та вміннями, необхідними для ефективного вирішення комунікативних педагогічних задач [12, с. 38].

О. Прозорова виділяє у структурі комунікативної компетентності два рівні:

- комунікативні цінності – це комунікативні здібності та якості особистості;
- комунікативна поведінка – уміння та навички спілкування, психолого-

педагогічна інформованість [15, с. 58].

Цікава структура комунікативної компетентності С. Шатрової, де виділено 5 груп компонентів:

- базові – наявність потреби спілкування з дітьми, емпатії, позитивної установки на іншу людину, відкритості;
- змістові – уміння будувати власне мовленнєве спілкування;
- операційні – уміння встановлювати контакт, заявляти свою позицію, формулювати точку зору, слухати, оцінювати висловлювання, контролювати хід процесу спілкування, робити висновки й підводити підсумки обговорення;
- проєктувальні – уміння будувати стратегію комунікації: вибирати жанр, стиль поведінки, комунікативну техніку відповідно до прогнозу спілкування;
- корекційні – уміння коригувати процес комунікації [23, с. 52].

Розглянемо специфіку комунікативної компетентності вихователів ЗДО при співпраці з батьками, яка вирізняється цілеспрямованим практичним використанням системи знань, комунікативних умінь і навичок в організації взаємодії з батьками вихованців з метою створення єдиного освітнього простору для цілісного розвитку особистості дитини.

У науковій літературі містяться різні тлумачення змістового наповнення поняття «взаємодії», що вказує на його складність. У «Новому тлумачному словнику української мови» «взаємодія» розглядається як взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь, взаємний вплив тіл чи частинок, який зумовлює зміну стану їхнього руху [11, с. 188].

Психологічна наука розглядає взаємодію як взаємний вплив людей, що породжує їхні взаємні зв'язки, відносини, спілкування, спільні переживання та діяльність [16, с. 94].

У педагогіці взаємодія визначається як складна ієрархічна й організована соціальна система, суб'єкти якої визначають її функціонування і розвиток. Діалектичне взаємопроникнення її відносно самостійних компонентів приводить до якісних змін у кожній із взаємодіючих сторін, формуючи між ними нові стосунки [5, с. 38].

У психолого-педагогічній літературі існує значна кількість характеристик типів взаємодії, які мають як позитивні, так і негативні особливості. Зокрема, Є. Дьомкіна, С. Хазова розрізняють такі:

- співпраця (характеризується високим рівнем розвитку всіх компонентів взаємодії);
- діалог (характеризується рівністю позицій партнерів, поважними, позитивними відносинами суб'єктів), опіка (піклування однієї особи про іншу);
- придушення (характеризується пасивним підпорядкуванням одних суб'єктів іншим, присутністю відкритих, жорстких вказівок, вимог, приписів, недорозвиненням компонента «взаємні дії»);
- конфлікт (зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій, думок суб'єктів взаємодії – недорозвинення взаєморозуміння);
- індиферентність (байдужість, байдужість один до одного, відсутність взаємовпливу і/або взаємодії);
- конфронтація (зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій,

думок, поглядів, суб'єктів взаємодії; несумісність, відсутність взаємних дій) [4, с. 30].

Таким чином співпраця педагога з батьками є різновидом їх взаємодії, яка проявляється в узгоджених і добровільних діях у межах закладу дошкільної освіти, які спрямовані на реалізацію спільних освітніх та виховних цілей.

Н. Комісарова виокремлює такі параметри, що характеризують співпрацю:

- відкритий характер спілкування, підтвердження готовності взаємодіючих сторін до відкритого обговорення проблем;
- прагненням визначати найбільш доцільні шляхи життєвого, особистісного та професійного розвитку дитини;
- тристороння суб'єктна позиція всіх учасників цілісного педагогічного процесу: педагог – батьки – дитина;
- діяльнісно-практична спрямованість на своєчасне вирішення проблем, що виникають [8].

Для розвитку взаємодії як співпраці, для становлення суб'єкт-суб'єктних відносин від взаємодіючих сторін важлива позитивна установка на спільну творчу роботу, що потребує спільного планування й аналізу результатів діяльності, усвідомлення завдань, особистого внеску та відповідальності у досягненні поставлених цілей.

Аналізуючи проблеми співпраці між школою і сім'єю, Т. Котарбінський вказує, що «співпраця багатьох суб'єктів унаслідок їх конкретної діяльності та завдяки конкретним цілям виникає лише тоді, коли кожен із суб'єктів допомагає будь-якому іншому з тієї ж групи чи підтримується якоюсь іншою організацією з цієї групи» [25, с. 27].

Показниками ефективної співпраці закладу дошкільної освіти і сім'ї виділяємо:

- прояв інтересу батьків до освітнього процесу у закладі;
- підвищення активності батьків на рівні не лише спілкування з педагогом, але і конкретної допомоги, участі у різних видах діяльності;
- зацікавленість педагогічними заходами просвітнього характеру;
- налагодження довірливо-ділових стосунків між батьками і вихователями;
- зниження кількості претензій та агресивності батьків стосовно один одного і, як наслідок, зниження кількості спірних, конфліктних ситуацій;
- солідарність та оптимізм батьків; розуміння власної відповідальності у спільній взаємодії [10, с. 36].

Співпраця вихователів та батьків ґрунтується на спільності мети, досягнення якої можливе лише тоді, коли учасники освітнього процесу узгоджено виконують свою частину завдань. Співпраця вихователів із батьками характеризується лояльністю, довірою і відповідальністю, а також дотриманням норм, принципів, які регулюють взаємні обов'язки. Батьки включаються в життя закладу дошкільної освіти, діють на його користь, допомагають в організації освітнього процесу, а вихователі систематично збагачують педагогічні знання батьків, інформують їх про успіхи дитини та допомагають їм у виховній діяльності, яка провадиться вдома. Тобто постійно відбувається освітній діалог та міжособистісне спілкування між вихователем і батьками, що зумовлює потребу у взаємній довірі, зацікавленості у досягненні

порозуміння і співпраці на користь дитини.

Розділяємо точку зору Г. Квятковської, яка стверджує: «...Діалог і комунікація – це основоположні засоби співпраці, які закладають фундамент для досягнення рівноваги між прийняттям спільних норм та повагою до наявних відмінностей» [26, с. 239].

Отже, важливими педагогічними умовами ефективної співпраці між вихователем та батьками є налагодження професійної комунікації та організація продуктивної діяльності.

Як зазначає Т. Коваленко, ефективно організований процес комунікації забезпечує: реальний психологічний контакт, який може виникнути між суб'єктами спілкування; подолання різноманітних психологічних бар'єрів, що виникають у процесі взаємодії (соціально-психологічний, мотиваційний, віковий, установчий тощо); зміну звичної позиції батьків із ведених на позицію рівної співпраці, перетворення їх у суб'єктів педагогічного творчості; плідні міжособистісні взаємини педагога, батьків, в яких органічно поєднуються діловий і особистісний рівень спілкування; цілісну соціально-психологічну структуру педагогічного процесу [7, с. 15].

До важливих комунікативних умінь педагога при співпраці з батьками дослідники відносять уміння ним користуватися техніками ефективного спілкування і порозуміння між освітніми партнерами. У фаховій літературі вирізняють такі техніки ефективного спілкування: акцептація (прийняття) та уникання негативного ставлення; уважне слухання; перефразування; постановка питань; висловлювання «Я–Ти» в ситуації конфронтації [24, с. 50].

Тож комунікативну компетентність вихователів закладів дошкільної освіти при співпраці з батьками визначаємо як інтегральну здатність, результат оволодіння фаховими знаннями, сформованості особистісних якостей, мотиваційно-ціннісних орієнтацій та умінь використання технік комунікації й порозуміння між освітніми суб'єктами для здійснення ефективної педагогічної співпраці на засадах партнерства, взаємній довірі та підтримці.

Подальшого вивчення потребують методичні засади партнерства дошкільного закладу і сім'ї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бутенко Н. Ю. Комунікативна майстерність викладача: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2005. 336 с.
2. Васянович Г. П. Педагогічна етика: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2011. 256 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
4. Дёмкина Е. В., Хазова С. А. Педагогическое взаимодействие участников образовательного процесса: учебное пособие. Майкоп: АГУ. 2000. 170 с.
5. Докукина Е. М. Взаимодействие школы и семьи в формировании нравственных основ поведения младших школьников: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. К., 1993. 152 с.
6. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
7. Коваленко Т. В. Моделирование взаимодействия семьи и школы в условиях современного начального образования: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Омск, 2016. 27 с.
8. Комисарова Н. И. Педагогическое взаимодействие в основе «дома без агрессии». URL: <http://festival.1september.ru/articles/211809>
9. Краевский В. В., Хуторской А. В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах. *Педагогика*. 2003. № 3. С. 3–10.

10. Кушнір В. М. Організація взаємодії закладу дошкільної освіти з родиною: навч. посіб. Умань: Візаві, 2018. 221 с.
11. Новий тлумачний словник української мови: у 3 т. К.: Аконіт, 2001. Т. 1. 928 с.
12. Нестерова И. Н. Формирование коммуникативной компетентности у студентов педвуза средством решения ситуативных коммуникативных педагогических задач: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07. Санкт-Петербург, 2007. 171 с.
13. Пентиліук М. І. Методика навчання української мови в середніх навчальних закладах. Київ, 2004. 400 с.
14. Петровская Л. О. Компетентность в общении: социально-психологический тренинг. Москва: Изд-во МГУ, 1989. 216 с.
15. Прозорова Е. В. Педагогические условия развития коммуникативной компетентности будущего учителя в процессе высшего профессионального образования: на материале изучения пед. дисциплин: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Хабаровск, 1998. 215 с.
16. Психология. Словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. М.: Изд. Полит. л-ры, 1990. 494 с.
17. Словник із соціальної педагогіки / авт.-уклад.: Логвиненко Т. О., Гордієнко Н. В. Дрогобич: Посвіт, 2007. 160 с.
18. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / [уклад. Л. О. Пустовіт та ін.]. Київ: Довіра, 2000. 1018 с.
19. Сисоева С. О. Компетентнісно зорієнтована вища освіта: формування наукового тезаурусу. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/11033/1/Sysoeva%20S.A.%202015.pdf>
20. Спенсер Л. Компетенции на работе / Л. Спенсер, С. Спенсер; пер. с англ. М.: НІРРО, 2005. 384 с.
21. Равен Джон. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / пер. с англ. М.: Когито-Центр, 2002. 396 с.
22. Хом'як І. Мовленнєва компетентність викладача вищої школи. *Дивослово*. 2014. № 1. С. 13–17.
23. Шатрова С. А. Формирование коммуникативной компетентности будущих педагогов: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Волгоград, 2010. 217 с.
24. Mendel M. Rodzice i szkoła, jak współuczestniczyć w edukacji dzieci? Adam Marszałek, Toruń 1998. S. 49–58.
25. Cohen L., Maniow L., Morrison K. Wprowadzenie do nauczania. Poznań: ZYSKiS-ka. 1999. 210 s.
26. Kwiatkowska H. Edukacja nauczycieli. Konteksty – Kategorie – Praktyki. Warszawa: IBE, 1997. S. 236–248.

REFERENCES

1. Butenko, N. Yu. (2005). *Komunikatyvna maisternist vykladacha*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
2. Vasianovych, H. P. (2011). *Pedahohichna etyka*. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].
3. Busel, V. (Ed). (2005). *Velykyi tлумачnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy*. Irpin: Perun [in Ukrainian].
4. Djomkina, E. V. (2000). *Pedagogicheskoe vzaimodejstvie uchastnikov obrazovatel'nogo processa*. Majkop: AGU [in Russian].
5. Dokukina, E. M. (1993). *Vzaimodejstvie shkoly i sem'i v formirovanii нравstvennyh osnov povedenija mladshih shkol'nikov*. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
6. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy (2014). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
7. Kovalenko, T. V. (2016). *Modelirovanie vzaimodejstvija sem'i i shkoly v uslovijah sovremennogo nachal'nogo obrazovanija*. *Extended abstract of candidate's thesis*. Omsk. [in Russian].
8. Komisarova, N. I. (2005). *Pedagogicheskoe vzaimodejstvie v osnove «doma bez agressii»*. URL: <http://festival.1september.ru/articles/211809>
9. Kraevskij, V. V. (2003). *Predmetnoe i obshhepredmetnoe v obrazovatel'nyh standartah*. *Pedagogika*, 3, 3–10 [in Russian].
10. Kushnir, V.M. (2018) *Orhanizatsiia vzaemodii zakladu doshkilnoi osvity z rodynoiu*. Uman: Vizavi [in Ukrainian].
11. *Novyi tлумачnyi slovnyk ukrainskoi movy*. (2001). Kyiv: Akonit [in Ukrainian].
12. Nesterova, I. N. (2007). *Formirovanie kommunikativnoj kompetentnosti u studentov pedvuza sredstvom reshenija situativnyh kommunikativnyh pedagogicheskikh zadach*. *Candidate's thesis*. Sankt-Peterburg [in Russian].
13. Pentyliuk, M. I. (2004). *Metodyka navchannia ukrainskoi movy v serednikh navchalnykh zakladakh*. Kyiv.

- [in Ukrainian].
14. Petrovskaja, L. O. (1989). Kompetentnost' v obshhenii: social'no-psihologicheskij trening. Moskva: MGU. [in Russian].
 15. Prozorova, E. V. (1998). Pedagogicheskie uslovija razvitija kommunikativnoj kompetentnosti budushhego uchitelja v processe vysshego professional'nogo obrazovanija. *Candidate's thesis*. Habarovsk [in Russian].
 16. Petrovskogo, A. V., Jaroshevskogo, M. G. (Ed). (1990). Psihologija. Slovar'. Moskva: Polit. 1-ry [in Russian].
 17. Lohvynenko, T. O., Hordiienko, N. V. (Ed). (2007). Slovnyk iz sotsialnoi pedahohiky. Drohobych: Posvit [in Ukrainian].
 18. Slovnyk inshomovnykh sliv (2000). Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
 19. Sysoieva, S. O. (2015). Kompetentnisno zorientovana vyshcha osvita: formuvannia naukovooho tezaurusu. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/11033/1/Sysoeva%20S.A.%202015.pdf>
 20. Spenser, L. (2005). Kompetencii na rabote. Moskva: HIPPO [in Russian].
 21. Raven Dzhon. (2002). Kompetentnost' v sovremennom obshhestve: vyjavlenie, razvitie i realizacija. Moskva: Kogito-Centr [in Russian].
 22. Khomiak, I. (2014). Movlennieva kompetentnist vykladacha vyshchoi shkoly. *Dyvoslovo*, 1, 13–17 [in Ukrainian].
 23. Shatrova, S. A. (2010). Formirovanie kommunikativnoj kompetentnosti budushhih pedagogov. *Candidate's thesis*. Volgograd [in Russian].
 24. Mendel, M. (1998). Rodzice i szkoła, jak współuczestniczyć w edukacji dzieci? Adam Marszałek. Toruń.
 25. Cohen, L., Maniow, L., Morrison, K. (1997). Wprowadzenie do nauczania. Poznań: ZYSKiS-ka.
 26. Kwiatkowska, H. (1997). Edukacja nauczycieli. Konteksty – Kategorie – Praktyki. Warszawa: IBE.